

УДК 37.035.6:374

А.В. Корнієнко, м. Київ**ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

У статті розкрито сутність етнокультурного виховання учнів, специфічні можливості та особливості його реалізації в умовах позашкільних навчальних закладів. Розглядається декоративно-ужиткове мистецтво як засіб підвищення ефективності етнокультурного виховання гуртківців.

Ключові слова: етнокультура, етнокультурне виховання, позашкільні навчальні заклади, декоративно-ужиткове мистецтво.

Політика у сфері етнокультурного виховання є одним із основних напрямів діяльності держави, що набуває особливо важливого значення в контексті становлення громадянського суспільства, процесів глобалізації, визначення Україною курсу на європейську інтеграцію. Вихід нашої країни на світовий інформаційно-культурний простір об'єктивно спонукає до переймання духовних цінностей Заходу. У той же час процес транснаціоналізації культур викликає протидію глобалізації як потребу ствердити унікальність своєї культури, спираючись на національні традиції і цінності. Саме тому виникла необхідність пошуку ефективних технологій виховання особистості у динамічних умовах сьогодення, експериментального відпрацювання шляхів його здійснення етнокультурними засобами.

Теоретичні аспекти етнокультурного виховання розглядалися у наукових доробках Г. Лозко, Л. Маєвської, Т. Мацейківа, О. Мурзина, М. Степико, Е. Сміта, В. Сорока-Росинського, Я. Чепіги.

Останніми роками в українському суспільстві зросло прагнення до вивчення національних духовно-матеріальних цінностей, тому перед педагогічною наукою постало завдання розробки змісту, засобів, методів, технологій, організаційних форм виховання школярів засобами народного декоративно-ужиткового мистецтва. На його особливу роль у вихованні учнівської молоді наголошують у своїх працях Є. Антонович, А. Аронов, В. Бойчук, М. Каган, Н. Кардаш, Н. Кузан, Л. Масол, Г. Мельник, В. Мусієнко, Л. Оршанський, З. Резніченко, О. Сидоренко, В. Тименко та ін.

Основні принципи позашкільної освіти і виховання закладені у працях І. Бега, О. Биковської, В. Вербицького, О. Литовченко, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Т. Сущенко.

Метою нашої статті є визначення особливостей етнокультурного виховання учнів та особливостей його реалізації в умовах позашкільних навчальних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

З соціокультурної точки зору феномен виховання є об'єктивним соціальним механізмом передачі-засвоєння життєво необхідного досвіду,

традицій, ціннісних установок. Досягнути мети становлення духовного потенціалу вихованця можна лише шляхом занурення його у світ культури власного етносу та у світ кращих зразків світової культури.

Етнокультурне виховання відбувається через засвоєння особистістю культурних цінностей. Поняття „особистість”, з точки зору психологічної антропології, частково збігається з поняттям „культура”. В усякому разі, говорячи про особистість, частково мають на увазі культуру, відображену в індивідуальній поведінці. Сучасна психологічна антропологія трактує культуру як артефакти (вид матеріальної культури, щось виготовлене людиною, матеріальне, наприклад: книга, молоток чи будинок), що оточують нас [2, с. 59–60].

Аналіз літератури свідчить, що проблема етнокультурного виховання тісно пов’язана з усіма сферами народного життя, вона має синтетичний характер. Для людини має значення спільна культура багатьох століть, поколінь, рас, національностей, етнічних груп, класів, станів.

Саме національна культура, як поєднання культури титульного етносу з культурами національних меншин, у першу чергу визначає унікальний образ будь-якої країни та її народу в багатоманітній мозаїці людської цивілізації. Етнокультура базується на світогляді та системі цінностей, тобто духовно-моральному фундаменті, на якому виростає особистість з унікальними властивостями душі та непорушною національною ідентичністю.

Нерозривна лінія збереження й передачі традицій з покоління у покоління спостерігається саме в етнічній культурі. Це свідчить про те, що етнічна культура – успадкований від предків комплекс господарського і соціального життя, матеріальної та духовної культури, які визначають стиль життя, виконують етноідентифікуючу роль, дають можливість виділити й протиставити себе іншим етносам.

Зазначимо, що етнокультура виявляється в усіх галузях життя етносу: у мові, вихованні дітей, одязі, будівництві житла, облаштуванні робочого місця, домашньому господарстві, фольклорі тощо (що підтверджується у роботах В. Агеєва, Є. Богданова, В. Кукушина, О. Садохіна та інших учених-етнологів).

За даними вітчизняних дослідників (Г. Григоренко, П. Ігнатенко, В. Інжестойкова, В. Поплужний та інші) вже у перші роки життя дитини закладаються основи таких відчуттів і якостей характеру, які пов’язують її зі своїм історичним корінням, національним іменем та походженням і впливають на формування пам’яті родоводу, любові до своїх батьків, отчого дому, народу тощо.

Дитина, зростаючи, має поступово, з раннього віку засвоювати особливості способу буття власної спільноти, тобто навчитися розуміти власну етнокультуру, вільно рухатися у її просторах, усвідомлюючи знаки,

символи, коди, специфіку їх виявлення у рідній мові, аби пізніше вступити у діалог з іншими культурами, порівнюючи їх зі своєю не на шкоду іншим, а щоб зрозуміти їх. У цьому і виявляється сутність етнокультурного виховання: пізнавши себе – пізнаєш іншого; не збагнувши себе – не збагнеш іншого; вивчаючи животоки буття свого роду-народу – ти пізнаєш закутки власної душі; не знаючи глибин культури, представником якої ти є, годі сподіватися на те, що пізнаєш і зрозумієш носія іншої культури [4, с. 6–7].

Такі українські вчені, як В. Заслуженюк, В. Присакар, Г. Філіпчук та інші, етнокультуру відносять до пріоритетів, які допоможуть згуртувати усіх людей різних національностей, що населяють єдину країну, і виховати освічене, толерантне, компетентне у цій галузі покоління.

Педагогічні позиції формування підростаючої особистості оптимально реалізуються тоді, коли вихованці зростають і розвиваються, засвоюючи духовні надбання народу; у виховному процесі широко застосовуються споконвічні засоби впливу, завдяки яким кожне наступне покоління практично продовжує національні традиції та звичаї, сімейно-побутову й суспільну культуру. Такий підхід спрямовує позашкільну науку і практику на відновлення принципів гуманізму, народності, природовідповідності, на які вказує українська етнопедагогіка й етнокультура [1].

Беручи до уваги вищевикладене, етнокультурне виховання ми розглядаємо з точки зору формування національної ідентичності, світогляду, соціальних і моральних позицій на основі національних і культурно-історичних цінностей. Розгляд етнокультурного виховання як способу забезпечення специфічних освітніх потреб та інтересів соціуму в галузі освіти і культури дозволило нам конкретизувати дане визначення.

*У нашому дослідженні під **етнокультурним вихованням** ми розуміємо цілеспрямований навчально-виховний процес, орієнтований на збереження та відродження національних і культурно-історичних особливостей конкретного регіону, країни; формування художньо-творчих здібностей учнів та інтересу до творчої діяльності, ціннісного ставлення до національної культури та історії, мотивацію на самостійне заповнення знань.*

Етнокультурне виховання ми розглядаємо в сукупності основних принципів: історико-культурна спрямованість виховання та освіти, що передбачає організацію навчально-виховного процесу на основі історії та культури народів, що проживають в даному регіоні, країні; інтеграція навчальних дисциплін (освоєння декоративно-ужиткового мистецтва в єдності з вивченням пісень, музики, традицій, обрядів тощо); ідентифікація і самоактуалізація особистості, заснована на включенні в зміст етнокультурного виховання знань про людину і суспільство; гармонізація міжетнічних відносин.

Зауважимо, що етнокультурне виховання здатне не тільки враховувати інтереси національних культур та регіональних культурних традицій, але також і потреби особистості в національно – культурній самоідентифікації. Тому на сучасному етапі етнокультурне виховання розглядається нами як спосіб повернення втрачених духовних цінностей, морально – естетичних норм поведінки, міжлюдських відносин, укладу сімейного і побутового життя.

На наш погляд, саме етнокультурне виховання може допомогти учням оволодіти культурою свого народу (культурою споживання, культурою спілкування, культурою знання, культурою праці), дозволяє організувати художньо-творчі заняття, орієнтуючись на національну своєрідність регіону. При визначенні місця і ролі етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах ми розглядаємо його як спосіб, що підсилює ефективність виховання за рахунок введення засобів національної культури, які допоможуть направити сучасний навчально - виховний процес на формування етнічної самосвідомості, розвиток розуміння ролі свого народу у світовій культурі.

Аналізуючи засоби національної культури, що використовуються нашими предками в народній педагогіці, ми встановили, що виховний потенціал національної культури був спрямований на формування у дітей етичних, естетичних і моральних якостей особистості, почуття національної самосвідомості, патріотизму, розвитку творчих здібностей. Отже, засоби національної культури можуть бути використані в якості основи змісту етнокультурного виховання.

Відтворення культури, духовності починається з поглибленого вивчення її стародавніх традиційних і кращих сучасних надбань. Національна культура, національна символіка та народне мистецтво, яке належить до багатоетнічної загальнолюдської культури є органічними складовими цілісної системи української етнопедагогіки. Саме етнічний момент, що присутній в художніх промислах (гончарстві, художній обробці металу і дерева тощо) допомагає вирізнити такі риси своєрідності народного мистецтва, завдяки яким новим поколінням передаються у спадок традиції, практичний досвід виконання виробів.

Народне мистецтво є невичерпним джерелом для виховання підростаючого покоління. Завдяки символічній, образній мові декоративно-ужиткового мистецтва, як одного з різновидів народного мистецтва, ми пізнаємо історію, світогляд, моральні вартості наших предків. Таким чином, воно має унікальні можливості впливу на особистість та формування у неї етнокультурної компетентності. У народному мистецтві суспільні ідеї зливаються з естетичними у нероздільну єдність, котра має унікальні можливості впливу на особистість вихованця та формування у нього заданої якості.

Завдяки символічній мові мистецтва, ми маємо можливість пізнавати історію, світогляд, моральні цінності наших предків. Якщо дитина не виховується на основі етнокультури, це ускладнює можливість її пізнішого входження в світ народного мистецтва. Внаслідок цього людина не встановлює глибинного зв'язку зі своєю культурою, не розуміє її, не вважає рідною.

З метою визначення рівня спрямованості змісту навчання на етнокультурне виховання учнів, нами було проведено порівняльний аналіз програм для середніх загальноосвітніх шкіл з народознавства, історії України, образотворчого мистецтва, який показав надмірну теоретизацію курсів, відірваність від практики. Наприклад, у програмі образотворчого мистецтва для 5–7 класів рівномірно представлено теоретичну і практичну частини, але при цьому дуже мало виділено часу на вивчення національного мистецтва.

Програма з українознавства для перших-одинадцятих класів включає в восьмому-дев'ятому класі вивчення української культури, що є одним із засобів етнокультурного виховання. Але, дана програма, як і інші, розрахована тільки на теоретичне вивчення, без підкріплення практикою, що не може забезпечити повною мірою виховання етнокультурне виховання учнів. Більший потенціал мають програми гуртків позашкільних навчальних закладів з декоративно-ужиткового мистецтва, традиційних художніх ремесел.

Одним із ефективних засобів етнокультурного виховання, яке сприяє всебічному розвитку особистості учнів, є діяльність позашкільних навчальних закладів по залученню їх до занять декоративно-ужитковим мистецтвом, що ґрунтується на вивченні, засвоєнні і трансляції української традиційної народної культури як суспільно-історичного явища, в якому відбився світогляд, морально-етичні і естетичні цінності українського народу.

Аналіз досвіду роботи у позашкільних навчальних закладах показує, що для етнокультурного виховання учнів важливе значення має правильна організація навчально-виховної роботи. Відомо, що зміст навчальних курсів історії України, декоративно-ужиткового мистецтва тощо несе велику навчальну, освітню та виховну інформацію про український народ. При правильному науково-методичному спрямуванні навчального матеріалу названі навчальні курси стають активними засобами етнокультурного виховання учнів.

Навчально-виховний процес у гуртках відбувається згідно з типовими програмами, в які педагогом вносяться зміни у відбір тем, порядок їх вивчення, розподіл годин тощо. Право на зміни у тематичному плануванні та кількості годин передбачені в структурі кожної програми. Таким чином, за рахунок варіативної частини, закладеної у структуру типової програми,

модифікована (адаптована) програма враховує місцеві умови, можливості та вікові особливості гуртківців.

Нині все частіше сукупність освітніх програм, які реалізуються у навчальному закладі, називають його ведучою характеристикою, що відповідає на питання наскільки різноманітний, широкий спектр освітніх послуг пропонує заклад, як він задовольняє попит дітей, їх батьків і засновників. Подальше дослідження з метою з'ясування аналізу стану програмного забезпечення у позашкільних закладах дає можливість виділити декілька суттєвих проблем у цьому питанні: по-перше, нема чіткого розуміння сутності типових і відмінних характеристик різних програм, їх типології і науково обґрунтованих підходів до розробки програм в позашкільній освіті. У практиці існує велика кількість програм різного змісту, негативним є те, що в багатьох регіонах і окремих закладах існують свої підходи до програмування, що приводить не завжди до якісно високого рівня.

По-друге, програма – показник професійної майстерності педагога. Чим вище професійний рівень, тим більш якісною і багатоплановою повинна бути програма. Але специфікою позашкільної освіти є те, що програми розробляють спеціалісти всіх сфер життєдіяльності людини. Звідси різний ступінь готовності педагога до розробки програм, розуміння програми як документа.

Звідси ще одна проблема. Педагоги-практики не володіють в необхідній мірі прийомами теоретичного аналізу, оцінки, структурування, подачі інформації, перш за все тому, що раніше їх практична діяльність цього не вимагала. Включаючись в процес програмування, педагог стає учасником експериментальної діяльності.

Четверта, але на наш погляд, одна з найважливіших проблем – невміння педагогом правильно визначити цілі етнокультурного виховання учнів. Ціль – категорія проти вагомості якої не заперечує не один педагог, але чіткого розуміння цілей, а тим більше постійної регуляції своєї діяльності відповідно до цілі, у багатьох педагогів не відбувається. Педагогу важко визначити ціль, і особливо важко її дотримуватися.

Аналіз діяльності позашкільних навчальних закладів свідчить про не завжди активний пошук їх педагогічними колективами перспективних виховних впливів на особистість; створення гуманістичних виховних систем; посилення гуманітарної спрямованості всіх програм навчання і виховання; орієнтацію дітей і молоді на загальнолюдські цінності; формування в учнів почуття національної гідності, культури, що забезпечує у змісті навчально-виховного процесу органічний зв'язок і духовну єдність української національної культури з культурами інших народів.

Для об'єктивності висновків було проаналізовано гурткових ряд

занять, що проводились у наших експериментальних позашкільних навчальних закладах – Станції юних техніків – центрі науково-технічної творчості молоді Дніпровського району м.Києва та комунальному позашкільному навчальному закладі «Центр дитячої та юнацької творчості» Дніпропетровської міської ради Дніпропетровської області. Проаналізовані заняття також характеризувалися не завжди раціональною структурою та відповідними педагогічними методами і прийомами етнокультурного виховання учнів.

Відповідно до виявлених проблем, ми припустили, що ефективність етнокультурного виховання учнів у позашкільних навчальних закладах ефективно здійснюватиметься за умов використання у навчально-виховній роботі гуртків: впровадження у навчально-виховний процес інтегрованої навчально-виховної програми, зміст якої охоплює різні напрями гурткової роботи та спрямований на усвідомлення й збереження духовної, культурної й художньої спадщини українського народу та етносів національних меншин, що проживають на території України; спрямування змісту практичної діяльності вихованців на розширення їхніх уявлень про поліетнічність української нації, історичну єдність і спадкоємність традицій; поєднання у навчально-виховному процесі традиційних та інноваційних форм, методів і засобів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний із етнокультурним вихованням учнів.

Заняття декоративно-ужитковим мистецтвом сприяють вихованню в дітях культури сприйняття матеріального світу, формування естетичного ставлення до дійсності, допомагають краще пізнати інші види мистецтва, вчать цінувати і поважати працю.

Використання засобів декоративно-прикладного мистецтва у виховному і освітньому процесі, дозволяє певною мірою вирішити проблему естетичного виховання та багато інших проблем, пов'язаних з вихованням підростаючого покоління. Саме в процесі занять у педагога є можливість встановити з дитиною емоційний контакт, емоційне спілкування. Цікавий зміст, багатство фантазії, яскраві художні образи привертають увагу дитини, доставляють йому радість і в той же час роблять на нього свій виховний вплив.

Вирішуючи задачу, спрямовану на виявлення особливостей етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах, ми з'ясували такі їх виховні можливості: виявлення і розвиток потенційних загальних і спеціальних здібностей навчаються; формування в учнів прагнення до постійного саморозвитку і впевненості у своїх силах; вирішення питань, пов'язаних із задоволенням потреби в самоствердженні і визнання, створення кожному учневі "ситуації успіху"; виховання психологічної впевненості перед публічними показами (виставками, виступами, презентаціями та ін.); формування адекватності в оцінках і самооцінці, прагнення до отримання професійного аналізу результатів

своїєї роботи; створення умов для взаємодії батьків, учнів і педагогів.

Безперечна перевага позашкільних навчальних закладів полягає ще і в тому, що вони можуть відвести на вивчення культурно-історичних особливостей регіону та національної культури достатню кількість навчальних годин на відміну від загальноосвітніх шкіл, так як самі обирають напрямок діяльності та навчально-виховні програми, а також можуть взяти на себе ту частину змісту, в якому відображено національну і регіональну своєрідність культури краю.

Отже, позашкільні навчальні заклади через реалізацію етнокультурного виховання можуть вирішити завдання формування етнокультурної вихованості учнів, дозволяють засвоювати зміст освіти, пов'язаний з вивченням соціокультурних особливостей регіону, рідної мови і національної культури. Враховуючи це, етнокультурне виховання, реалізоване в позашкільних навчальних закладах, розглядається нами як важливий фактор створення підґрунтя для формування художньо-творчих здібностей, ціннісного ставлення до національної культури та історії, мотивації на самостійне поповнення знань через організацію художньо-творчих занять, орієнтуючись на національно-культурну своєрідність регіону. При визначенні місця і ролі етнокультурного виховання в організації навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладах ми розглядаємо його засіб задоволення потреб батьків і дітей в заняттях художньою творчістю на національній основі, розвиток творчих здібностей, підвищення навчальної мотивації і як спосіб протиставлення негативним явищам в суспільній свідомості.

На жаль, у підростаючого покоління зростає прояв таких негативних якостей, як байдужість, нетерпимість, егоїзм, агресивність, цинізм. Етнокультурне виховання має можливість протиставити виховний потенціал національної культури захопленню комп'ютерними іграми, розповсюдженню в дитячому середовищі наркоманії і алкоголізму, які стають певною цінністю сучасної масової культури, перетворюючись у атрибут життя. Тому останнім часом зріс інтерес з боку батьківської громадськості у вихованні дітей на основі національної культури, національних традицій та історії тому, що зміст етнокультурного виховання в своїй основі має національну складову, засновану на пріоритеті загальнолюдських цінностей, що базуються на цінностях традиційної культури і народної педагогіки (збереження сімейних традицій, повага до старших).

У результаті дослідження проблеми етнокультурного виховання, ми прийшли до висновку, що особливості етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах полягають: у необхідності вивчення культурно-історичних особливостей регіону; різновіковому складі дитячих колективів; поєднанні масових, індивідуальних і групових форм

занять; різноманітності напрямків виховної та освітньої діяльності; технологій освітньої діяльності; задоволення освітніх та виховних потреб; реалізації нових освітніх програм; творчій співпраці і взаємодії дітей, батьків і педагогів.

Ці особливості етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах дозволяють збільшити число виховних факторів, дають можливість учням проявити себе і задовольнити освітні потреби в різних видах творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авторські методичні системи керівників творчих учнівських об'єднань: Навч. посіб. / За ред. В.В.Вербицького. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2007. – 391 с.
2. Белик А.А. Личность, культура, этнос: современная психологическая антропология / А.А.Белик. – М.: Смысл, 2001. – 555 с.
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика / Г.Н. Волков. – Чебоксары, 1972. – 162 с.
4. Маєвська Л.М. Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень / Л.М. Маєвська // Метод. реком. до курсу “Основи етнокультурного виховання” – Житомир: ЖДУ, 2007. – 302 с.
5. Філіпчук Г.Г. Проблеми етнокультури в змісті шкільної освіти / Г.Г.Філіпчук // Педагогіка і психологія. – 1999. – №4. – С. 52–58.

В статтє раскрыто суцность этнокультурного воспитания учащихся, специфические возможности и особенности его реализации в условиях внешкольных учебных заведений. Рассматривается декоративно-прикладное искусство как средство повышения эффективности этнокультурного воспитания кружковцев.

Ключевые слова: *етнокультура, етнокультурное воспитание, внешкольные учебные заведения, декоративно-прикладное искусство.*

The paper disclosed the nature of ethno-cultural education to children, the specific features and peculiarities of its realization in after-school educational institutions. We consider the decorative arts as a means to improve the efficiency of ethno-cultural upbringing Members of the circle.

Key words: *Ethnic culture, ethnic and cultural education, after-school educational institutions, decorative and applied arts.*